

A HUSZÁRSÁG EREDETHAGYOMÁNYA 1936-BAN¹

MINDEN NÉPNEK megvan a maga történeti hagyománya és pedig szükségszerűen. Nemcsak a nemzeti múlt legvégső gyökereit, de újabbkeletű történeti hajtások eredetét is olyan homály boríthatja, hogy azon csak a hagyomány képes áthatolni. Persze a maga sajátos, nem éppen válogatós eszközeivel. A nem válogatós jelző nem akar kritika lenni. Csak kiemelése annak, hogy eljutva a múlt egy-egy sötétségbeborult kínai falához, egy másik világosságot kereső tényező, a tudomány, súlyosabb igényekkel érkezett és lényegesen nehezebb helyzetben van. A néphagyomány úgy tudja, hogy ez vagy az így vagy úgy történt, megokolást nem keres. A tudománynak hiteles adatokra van szüksége, legalább az elégséges okság elvének alkalmazhatására. Adatok híján nem képes belevilágítani a múlt számos ködfoltjába s esetleg éppen olyan kérdéseknél marad adós a válasszal, melyek a nemzeti tudatot legélénkebben foglalkoztatják. Ilyenkor helyénvaló, ha bevallja eszközei fogyatékosságát s beismeri, hogy a hagyomány jogosultsága egészen magától értetődő, még ha olyan elemeket tartalmazna is, melyek a rideg kutatómunka képviselői előtt gyanúsaknak látszanak. A tudomány kell hogy mindig tisztában legyen önmagával. Átélve a maga folyamat-jellegét, tudja, hogy amit ma állít, és pedig jogosan állít, mert alakulása mai fokozatán nem tehet mást, holnapra

¹ Fenti cikkünkre külön is felhívjuk olvasóink figyelmét. Miként múlt számban a turánizmusról és testvéréről, az exotizmusról szóló cikk szerzője is megállapította, az ilyen nézetek elterjedése leginkább annak következtében válik lehetővé, hogy közönségünk egyik, kevésbé képzett része a szakszerűség iránt csekély érzékkel bír, s miután korunk egyébként is szakemberek helyett dilettánsoknak kedvez, a tudomány terén is érthető a dilettantizmusnak mind nagyobb elterjedése és megbecsülése. Nemzeti tudományunkra annál veszedelmesebb ez a helyzet, mert ezzel a dilettantizmussal igen gyakran nemzeti szempontokat hoznak kapcsolatba, s úgy állítják fel az alternatívát, hogy a tájékozatlan közönség vagy kénytelen elfogadni ezt a (tudományosan értéktelen, sőt káros) kitalálmányt, vagy pedig elhinni, hogy azt elutasítva, hazafiatlan gondolkodásról tesz tanúságot. Különösen divatos legújabban hadtörténetünkhöz nyúlni ily hozzá nem értő kézzel, amikor is múltba vetítenek mai elképzeléseket, sőt pl. egy elképzelt és félreértett „turáni“ hadviselés szabályait akarják mai viszonyok normájává tenni. Fenti cikkünkben régi hadtörténetünk legkiválóbb szakembere próbálja közönségünket felvilágosítani, aki történettudományi szakképzettséggel nálunk szinte egyedül egyesíti a magyar fegyverek pontos tudományos ismeretét; jelen tanulmánya a huszárságról szóló egy munkával foglalkozik, mely úgy dilettantizmusban, mint a saját véleményéhez csatolt nemzeti kizárólagosság hitében is szimptomatikusan jelentőséget napjainkra.

talán részben vagy egészben megdől, esetleg tökéletesen visszajára fordul; holnapután viszont újra más képet ölt ugyanazon belső törvényszerűség erejében. A hagyomány ezzel szemben önmagában mintha több állandóságot mutatna vagy legalább is több hajlamot a változatlanságra. Kincs valamirevaló tudomány, melynek ne folytonos változás volna a külső képe, mivel szemben a hagyomány néha évszázadokon keresztül őriz egy-egy nemzedékek átörökítette emlékfoszlányt, pozitív maggal bírót vagy egészen költötet, szinte mindegy. A közhit egyformán befogadja mind a kettőt, egyik éppen úgy beidegződhetik, mint a másik. A beidegződés pedig már erőt jelent, melyet ha nem a hagyomány megkövülése a cél, alkalomadtán leküzdeni szükséges. Ez a művelet a tudomány egyik nem éppen népszerű feladata; és innen ered hagyomány és kutatás rendszeresen megújuló összeütközése.

Leggyakoribb persze az ilyen összeütközés, amikor nem igazi ősi, nemzeti hagyományról van szó, hanem csak újonnan készült, írástudó-csinálmányról. Ilyenek főképp a XVIII. század óta születtek meg nálunk, amikor a terjedő felvilágosodás irodalmi kultúrájával együtt sok tudákosságot is hozott magával. Sajnos, száz-százötven év óta élő ily tudakos, gyakran komolyan nem is gondolt kitalálások ma már nem egyszer az avatatlan közönség előtt ősi nemzeti hagyománynak tűnnek fel, s a felelősséget érző tudomány esetleg nagy népszerűtlenséget vesz magára, mikor az ily patinás mesékkel szemben is elvégzi kötelességét. Aminthogy a naív megfigyelő nem egyszer úgy is látja, mintha a kutatás legfőbb célja a hagyomány lerombolása volna. Bizonyára nem. A régi, igazi tradíciónak lehetnek tudományosan igazolható elemei. S ha egyszer így van, úgy ezeknek megvédelmezése elhamarkodott hiperkritikával szemben a kutatónak éppen olyan szent hivatása, mint a tarthatatlan részletek elejtése. Sőt feladata lehet akár a nem igazolhatók fenntartása is, ha arról volna szó, hogy homály helyébe homályt, bizonytalanság nyomába bizonytalanságot iktassunk. Célja azonban mindig csak egy: a hiteles adatok elfogulatlan felkutatása és meghallgatása, a belőlük erőszak nélkül adódó következtetések maradéktalan keresztülvitele s az eredmény bátor kimondása, akár egyezik az a hagyománnyal, akár nem. A jobb győzelme érdekében mindenesetre érdemes a régivel szakítani. S amint a kutatás ehhez a jobbhoz érkezett, a változott tudományos értékelés nyomán a hagyománynak is alakulni kell. Alakul is egészen szabályszerűen. Esetleges ellenállása pedig a jövőt illetően végeredményben közömbös. Lassan a legfanatikusabb hagyománybarát is engedni kénytelen, éppen, hogy a hagyomány egészében érték maradjon s ne váljék a gondolkozók szemében hiábavalósággá. A matematika szabatos nyelvén szólva, eljutottunk — s nem is éppen legújabbán, hanem legalább is a múlt században már — ahhoz a fokozathoz, hol a tradíció a tudomány függvénye.

Íme, hogy csak néhány hazai példát említsünk, a magyar közvélemény némely vajúdasok után véglegesen megbékélt a „halszágú“ finn-ugor rokonság gondolatával. Királyságunk kezdőkorát lényegesen eltérő színekben látja, mióta a Szilveszter-bulla hitele megdőlt.

Elbúcsúzott a rabonbánoktól, a csíki székely krónikától, pedig egykori hagyományunk kétségtelenül szegényebb lett vele. Kontot és társait nem tartja „szabad halálra kész“, nemzeti hősöknek, hanem éppen ellenkezőleg, veszedelmes felség- és hazaárulóknak, kikkel a „zsarnok király“ a kor kíméletlen bíraskodási formáit tekintve, tulajdonképpen igen enyhén bánt el. S legújabbban olyan aránylag fiatalokú hagyományunk is átalakult, mint a kuruc időkre vonatkozó, mert lemondottunk nem egy kuruc balladánkról is, melyeket deákkorunkban tanáraink még egykorú értékeknek minősítettek. S mindebből nem lett nemzeti veszteség. Nem állítom, hogy az átértékelések valami különös örömet okoztak; talán valamennyiünknek jobban esett volna, ha tradícióink egyre-másra fémjelződnek, ahelyett, hogy ritkulnának, és látszatra szerényebben hangzóknak adnák át helyüket. De aztán megnyugodtunk. Nemcsak azért, mert a legfurábbban csengő hagyomány is megfér a legfejtettebb nemzeti étellel, — a római hagyomány például úgy tudta, hogy a Város alapítói igazi gyűlevész népből verődtek össze — hanem azért is, mert hagyományunk nemcsak veszített, de nyert is másrésről. Nyert anyagban; a finn-ugor leszármazás gondolata például ki is bővítette hagyományunk körét, mindenekelőtt pedig valóságosságban, közeledésben ahhoz a változó külsejű, de végtelen nagy emberi értékhez, melyet tudományos igazságnak nevezünk. Ha elgondoljuk, hogy a hagyomány dogmává avatása egyúttal a kutatás gúzsbakötését jelentette volna, úgy minden igazolható kritikának végeredményben egyenesen örülnünk kell; mert szabad kutatás nélkül nincs szellemi élet, nincs talán igazi emberi méltóság sem.

Rendkívül jellemző az idők változására, hogy néhány emberöltő alatt mennyire átalakult a minden áron való hagyományvédelem módja. Nem az őskorban történt, hanem a XVIII. század Franciaországában, hogy még a Bastille-ba zárták Velly-t, mert a frankoknak a trójaiaktól való származását tagadni merészelte. Ma Franciaországban senki sem gondol Trójára, de közben két évszázad telt el s bár Velly-nek azóta is és másutt is akadtak többé-kevésbé póruljárt utódai, bizonyos, hogy mind kevesebben. A kutatás közismert eredményei s a kritikai szellem terjedése lassan kiszorította ezt az alapjában véve egyenes és világos metódust, mely úgy okoskodott, hogy a hagyomány mindenek felett való s ha veszedelembe kerül, nincs helye vitáknak. A jó perben feleslegesek a bizonyítékok, a jó perben csak ítélet van. Argumentumok csak zavarják az eljárás átlátszó voltát. Ez a lehetőség a múlté. Az erőszakolt hagyományvédelem lassan kénytelen volt bonyolultabb eszközökhöz nyúlni, kénytelen volt bizonyítékokat keresni, vagy inkább formulákat, melyek a laikus szemében érveknek festenek. Felöltötte a kutatómunka külsőségeit s így dolgozik olykor-olykor ma is. Ezen a fokozaton még nem vagyunk túl, ennek részletesebb természetrajzát ma is érdemes az esetleges érdeklődőknek bemutatni, különösen ha az irányzat olyan, minden lényeges ismérvét kimerítő, kiadásban jelentkezik, mint Nemes-Dedinai Zsuffa Sándor könyve, mely „A huszár szó és a magyar huszárság eredete hajdani hadszervezeti rendszerünk megvilágításában“ címmel nemrég hagyta el a Madách-könyvkiadó sajtóját.

HOGY AZ ISMERTETÉST éppen nekem kell vállalnom, annak egyszerű oka van. A munka megírását egy szerény dolgozatom sugalmazta, mely a Hadtörténelmi Közlemények 1934-i évfolyamában jelent meg a huszárok eredetéről. A nagyközönség aligha ismeri, azért néhány sorban meg kell ismételnem az ott előadottak lényegét, annak előrebocsátásával, hogy Zsuffa kísérlete önmagában teljesen érthető és indokolt, mert következtetéseim csakugyan szakítottak huszárságunk múltjának elfogadott hagyományával.

Ezeket a következtetéseket három megfigyelés indította meg; a többi, a folytatás magától adódott.

Feltűnt mindenekelőtt, hogy a középkori magyar kftetőanyag egészen a XIV. század végéig mitsem tud a huszár megnevezésről, mint ez közismert tény s az is tudvalevő, hogy ez vezette a szó első magyarázóját, Majláth János grófot, szigorúan XV. századbeli eredet feltételezésére. Mivel Zsigmond király korának honvédelmi intézkedései között ott szerepel az ú. n. telekkatonaság felállítása is, s a törvényparagrafusok néha éppen hús jobbágytelek után követeltek egy-egy telekkatonát, a nyelvújítás korának merész szóképzéseit végigtapasztalt szerző azt vélte, hogy „der gestellte Mann wurde Huszar geheissen von Huss, zwanzig und ar, preis.“ Bizonyítéknak ez a pusztá állítás, mint látjuk, nem nevezhető, támaszkodván azonban bizonyos időbeli párhuzamosságra, jobb híján gyökeret vert. S lévén a probléma kétségkívül magyar probléma, megnyugodott a megoldásban a külföld is. Majláth szómagyarázata a leggyakrabban forgatott és emlegetett összefoglaló művekbe is átment; elfogadta a magyar tudat is, amellet, hogy a hagyományt általában jellemző naivitással a huszárban továbbra is annak az erőteljes lovasnomád-seregnek egyenes utódát látta, mely itt a IX. század végén hazát foglalt. A céhbeli kutatás, ami a lényegét illeti, hallgatott. Vérbeli historikusnak bizonyára már akkor felőlőtt, hogy a huszár súlyos anomáliákat rejt magában. Lám a sűrűn ismétlődő dekrétumok, hol hús, hol harminchárom, majd esetleg csak tíz telekre róják a katonaállítást, miért éppen huszár tehát az ezen alapon fegyvert fogott lovasharcos s ami legfontosabb, miért nem mondják meg maguk a szövegek is, hogy huszár a neve, hiszen a fogalom maga ekkor már bizonyíthatóan jólismert volt.

Jólismert volt az igaz, de igen sötét jelentésben. A legelső huszárelnevezések kétségkívül gyülevész, sőt rablóelemekre vonatkoznak. A néhány ránkmaradt korai oklevél ebből egyáltalában nem csinál titkot. Így tapasztaljuk még a XV. század dereka táján is; valóságos deus ex machina tehát, mikor Mátyás király egy 1481-i, serege szervezetét ismertető, nevezetes levelében a huszárságot önálló fegyvernemnek nevezi. Itt valami átalakulás történt, ennek kellett utánajárunk.

Végezzünk azonban először a fentjelzett általános megfigyelésekkel. A magyar középkor forrásanyagán végigpillantva, nemcsak a huszár szó említetlen volta okozott meglepetést, hanem még két rendkívül jellemző és egészen következetesnek mutatkozó jelenség is. Az egyik írott forrásaink magatartásában, a másik fegyverleleteink anyagában mutatkozott. Krónikáink éppen olyan lenézéssel beszélnek

tudniillik a könnyű lovasság katonai értékéről, mint a nyugati források általában; éppen úgy a lovagot tekintik egyedüli igazi katonának, mint azok. Mintha csak íróik s a környezet, melyből eredtek, nem Szent István, hanem szinte Nagy Károly kora óta váltak volna az európai fejlődés részesévé. Hiszen a honfoglalók harcmódját a XII. században éppen azok a bessenyők és székelyek képviselték, kiket a Képes Krónika hitványoknak nevez. A könnyű lovas általános megnevezése pedig ugyanott egyszerűen „latrunculus“, mit bárhogyan forgatunk is, a rabló alapjelentés sehogyan sem irtható ki belőle. Ehhez járult, hogy a XIII. század második fele óta igen nagy számban fennmaradt királyi adománylevelek mindig a lovagi hősiességet dicsőítik és jutalmazták; lenyűgözően nagytömegű, bár akkor már nem magyar, hanem kimutathatóan inkább kún, könnyű lovasságunkról alig esik szó. Ám mindezzel szemben még talán lehetne a krónikás udvari, nyugati ízlésű miliójével, esetleg az okleveles anyag megtizedelt voltával érvelni. Egészen félreérthetetlen azonban — hogy a képes ábrázolásokról s a sírkövekről ne is beszéljünk — a törvényszövegek s a fegyverleletek tanúsága. A magyar törvényhozás a középkor vége felé mindinkább a nehézfegyverzetű királyi és főúri bandériumokra hárítja a honvédelem java vagy inkább minden terhét, tehát a páncélosban tudja, akár a Nyugat népei, a hadakozás legfőbb vagy inkább egyedüli komoly képviselőjét. Ez rendkívül fontos tény volt, s nem egy-két adat, hanem ismételjük, egy egész korszak következetes állásfoglalása bizonyította. Az ősi harcmód leghihetőbb fenntartója a köznemesség, igaz, éppen ebben az időben vonta ki magát mindinkább a nagyobbszabású hadivállalatokban való részvételből, de ez nyilvánvalóan mit sem bizonyított, hiszen ha a könnyű lovasság harcának értékes volta nem esett volna ki a köztudatból, úgy a bandériumok tagjai bizonyára könnyű lovasok maradtak, illetve lettek volna. Miert választanak a nehézkesebb és jóval költségesebb felszerelést az egykor bevált olcsóbb helyett — ha ez utóbbi egyúttal célszerűbb is lett volna? Pusztán idegenmajmolásból? Ez teljes lehetetlenség. Ha valahol, a haditörténetben tapasztaljuk, hogy a szükség a változások szülőanyja. A régészeti leletek pedig, csak meg kell a szavukat érteni, ha lehet még félreérthetlenebbül tanúskodnak. A honfoglalók ősi könnyű lovasfegyvere a szablya; helyébe gazdag és a nyugati fejlődésnek nagyon jellemzően minden fokozatát bemutató kardsorozat lép az Árpád- és Anjou-házbeli királyok korában. Világos, hogy a szablyaforgató ősök ezidei utódai ezzel a kardsorozattal tusakodták meg harcaikat, azaz a magyarság Szent István átalakító munkája nyomán javában nyugati külsejű néppé lett. Akad ugyan egy-egy szörványos szablyalelet is ebből az időből, tehát a könnyű lovasság, a Kelet, nem halt ki egészen, de ezek a szablyák nem a honfoglalók fegyverzetének jellegzetességeit őrzik, keleti eredetűek, de nem magyarok. Minden más származtatás eleve logikátlan és lehetetlen: ezek csak azok lehetnek, melyek az írott források által annyira lenézett bessenyők és kunok felszereléséből valók. Jellegzetes változás következik azután körülbelül a XIV. század végétől. A leletekben megint felbukkan, a XV. század későbbi évei felé haladva mind sűrűbben, egy szablyatípus, a harmadik most már,

mindkét előzőjétől elütő azonban; tehát nem a honfoglaláskor: felújulása. Ami pedig a külsejét illeti, kétségkívül török eredetű. Nem lehet tehát egyébre gondolnunk, mint hogy a török veszedelem reagenseképpen Magyarország a küzdelem természetének megfelelően ismét egy könnyűlovas-fajtát állított sorompóba, de a honfoglalást beleszámítva ez már (a szablyáknak megfelelően) a harmadik típus s az egyes fokozatok közötti genetikus leszármazást bizonyító nyom mindaddig nemcsak hogy nem merült fel, de a szablyaalkatok különbségei ezt az egységes, töretlenvonalú eredeztetést ki is zárják. Az első fokozaton, a honfoglalók korában a könnyű lovasság a nemzeti erők összességét képviselte. A másodikon a királyság első századaiban egy, mint láttuk, általános középkori szokás szerint igen lebecsült s nem is szigorúan magyar tényezőt. Mi a jelentése vajjon a harmadiknak, melynek a XIV. század végén feltűnő huszár név nyilvánvalóan kortársas s az összefüggés teljesen vitathatatlanul lesz, ha megmondjuk, hogy a XVI—XVII. század magyar huszárszablyájának ez a bizonyos törökös szablyatípus, (illetve annak egyik válfaja) a közvetlen őse.

A telekkatonaságot Magyarországon Nikápoly után egy esztendővel az 1397-iki országgyűlés vezette be; kimondottan a török ellen. Az időbeli összeesés tehát, mint előrebocsátottuk, megvan; ennél a dekrétumnál még a huszas kulcs is. Csakugyan húsz telek után követeltek egy lovast ekkor, minek következtében Majláth gróf huszár származtatása (bár ő ezt a szöveget nem ismerte) első pillantásra csakugyan feltehetőnek látszik. Némely lehetséges aggályokról ugyancsak szóltunk már, de a hipotézis elleni első támadás jóval ezek testetöltése előtt történt meg s nem a történetkutatás, hanem a nyelvészet részéről. A huszár képzést és eredeztetést Miidosich, majd utána Szarvas Gábor a múlt század 70-es éveiben képtelenségnek bélyegezte, s a rabló, illetve portyázó jelentésű szerb gusar és olaszos corsarius alakok kerestül a latin cursor szóban kereste a huszár legvalószínűbb szóelődjét. Magam ezt a származtatást egyszerűen regisztráltam, nem lévén filológus, a lényegéhez nem is szólhattam hozzá. Annyit azonban meg kellett állapítanom, ezt már szigorúan történeti szempontból, hogy a huszár-fogalom XV. századi okleveleink, a legrégebb említések, tartalmazta jelentésével tökéletesen egybevágó s maradéktalanul beillik abba a nyugati eszmevilágba, melynek részeseképpen krónikánk a könnyű lovast *latrunculus*-nak minősítette, összefért és egyezett továbbá azzal a ténnyel is, mit már előbb kiemeltünk, hogy t. i. könnyű lovasság szereplésére mutató XV. századbeli szablyaleleteink tagadhatatlanul a kibontakozó török világ harci felszerelését utánozóak. A másik, pusztán formai lehetőség, hogy a nyugati milióban élő Magyarországon alakult volna ki egy új szablyatípus s a török, a Kelet, azt innen vette volna át, nemcsak teljesen valószínűtlenül hangzott, de archeológiai pozitív ismereteinkkel is ellenkezett. Erre tehát gondolnunk sem lehetett s ezen a fokon mindössze a következő tünetek voltak egybefoglalhatók: a XV. században Magyarországnak újra van könnyű lovassága, ez a lovasság törökös fegyverzetű, a török előnyomulás reakciójának látszik, s a középkori kún-bessenytől és az ősi magyartól egyformán elütő.

Tulajdonképpen ekkor tárult csak fel a huszár-kérdés megközelítésének egész nehézsége. Mátyás király a maga szemelláthatóan magasra értékelt könnyű lovasait huszároknak nevezi, de a kifejezés a század első felében még egyenesen lesújtó jelentésű. Tovább visszafelé haladva, a XIV. században, pedig tökéletesen elapad. Ezen a csapáson nincs tovább, akár le is tehetjük volna a tollat. Továbbkutatási lehetőség csak a probléma általánosabb fogalmazása esetén - látszott lehetségesnek. Nem is erőltettük tehát a huszár szó feltétlen hajszolását s ez az engedmény, ez a lazítás hozta meg a fordulatot. Elnevezésére való tekintet nélkül kezdtük keresni, tudnak-e a Mátyás előtti írott források magyar könnyű lovasságról, vagyis egyeznek-e a szablyaleleteknek a XIV. század végéig visszanyúló tanúságával? S ekkor már nem kellett sokat puhatolódznunk. Tudtak. Azonban — ezt a lovasságot egyöntetűen rác-nak nevezték.

Hogy csak néhány kútfőt említsünk: mindig így nevezi Mátyás könnyű lovasait Eschenloer Péter, a királyért annyira lelkesedő, seregét és környezetét igen jól ismerő boroszlói jegyző; Bonfininak, az udvari történetírónak pedig egyenesen feltűnt a sereg általános tagozódása, a „hármastábor“, magyarok, csehek és rácok következetes elkülönítése ugyanazon hadszervezetben belül. Az is kiderül a szövegéből, hogy a három név mögött három fegyvernem rejtőzik, s a könnyű lovasságot a rácság képviseli. Körülbelül a század utolsó negyedéig él ez a terminológia. Ekkor új fordulat következik. Előbb alig leltük a huszárokat, most az addig sokat emlegetett rácság tűnik el a kutató szeme elől. Amint 1481-ben maga a király, ugyanezen időtájt a források is huszárokról kezdenek beszélni, most már nem útonálló, hanem katona-jelentésben. Itt volt az a szakadék, az az időhözág, melynek megfigyelésében minden vigyázatunkkal résen kellett lennünk. Heltai Gáspár krónikaszövegét nevezhetnők a legjellemzőbbnek. Egy nemzedékkel Bonfini után az olasz humanista szemtanú történeti művét ő tette hozzáférhetővé a deákul nem tudó magyarság számára s Bonfini rácait nem egy azonosítható helyen következetesen huszároknak nevezi, illetve fordítja. A magyar törvényszövegek is a XV. század végén emlegetik először a huszárt. Mindig a déli határon és eleinte a despota s a Mátyás alatt betelepült Belmosevity Műos vezetése alatt, kikhez csakhamar a két Jaksity, majd Bakity Pál társult. Valamennyien született rácok. Most már nem volt meglepő, ha az ugyancsak egykorú délosztrák Unrest Jakabnál azt olvastuk, hogy a Magyarországgal határos szerb területet „Ratzen oder Hussem“, a huszárok országának is hívják. A probléma, különösen miután sikerült ezeken kívül még jó egynéhány hasonlóképpen hiteles kútfőt is felsorakoztatni, egészen megvilágosodott. Nem tehettem tehát mást, mint elejtettem a jócskán meggyökeresedett, de mint látszik tarthatatlan hagyományt a honfoglalás koráig visszanyúló, a honfoglalóktól származó huszár-ságról.

E szerint a rác elemet illetné a huszár névhez fűződő sok hadidicsőség, mit eddig a magyarság javára emlegettünk és könyvelt el a külföld is? Semmiképpen! A magyarság osztályrésze ezután következik s ez az osztályrész a döntő, tehát a jóval fontosabb. A török

előnyomulás nem állt meg a Szávánál, középkori páncélos seregünk Mohácsnál véglegesen elpusztult, a végek magyarsága éppen úgy földönfutóvá lett, mint a XV. századbeli magyar fennhatóság alá menekülő rác omladékok, de a magyarnak nem volt hová húzódnia. Mind nagyobb számban öltötte fel a törökutánzó, viszonylagosan könnyű fegyverzetet, olcsóbb volt ez s a török elleni véres portyázó harcban egyedül foganatos; mind nagyobb számban foglalt helyet a huszárság soraiban. A rác bevándorlás Mohács után egy csapásra megszűnt, az utánpótlás színmagyar lett, s ez a XVI. századra teljesen elmagyarosodott hősiés élősövény tartotta a végeket szüntelen harcok nagyrészt fizetetlen nyomorúságában másfél évszázadon keresztül. Ez a magyar huszárság az, melyet a külföld megismerni és tisztelni tanult, ennek mintájára rendezkedett be mindenfelé, mikorra a könnyű lovasság európai szükségességgé lett. Ez a fokozat nagyobb arányokban a XVII. század végére köszöntött be, ekkor alakulnak az idegen huszárregimentek egyre-másra. Nagyrészt magyar tiszték és legénységből s a magyar huszár, a végek egykori vitéze szinte csak ezzel jött reá azon név értékének tudatára, mellyel az idegen, így ismervén az erjedésben lévő akkor még rácízú intézményt, a XVI. század első fele óta következetesen illette. A huszár szó itthon még a XVI. században is gyanús jelentésű volt egy kicsit. Azontúl, hogy a rác elem teljesen felszívódott, nem is igen éltek vele. Az idegen ajkán azonban csodálat tárgyává vedlett, úgyhogy a XVIII. században már a magyar is mindinkább büszkén viselte. Lépésről-lépésre a nemzet szemefényvévé, a magyar katona igazi szimbólumává alakult; egészen érthető, hogy eredete feledésbe merült, beköltözött a hagyományba s a köztudatban visszavetült a honfoglalás korába.

Ez kétségkívül hiedelem s fenntartása a történeti és archeológiai kútfők egyöntetű beszédével szemben nem volt kivihető. De mikor dolgozatomat közreadtam s az egészet még egyszer végiggondoltam, az volt az érzésem, hogy ha akadnak is majd, kik az eredményen meg-hökkennek, hagyományunk, ami a lényegét illeti, nemcsak igazabb, — s talán mégis ez a fő szempont — de szebb és színesebb is lett egyúttal. Ami a huszárban igazi érték, erkölcs és kitartás, hűség és önfeláldozás volt, azt a magyar korszak adta. Ha a végek XVI—XVII. századbeli magyarsága nem lép a határvédő rácság helyébe, a török végiggázol az országon, s az utókor, ha még egyáltalában magyar lehetne, nem törödnék Mátyás huszárjainak rác származásával, — amint nem bántja a nehéz fegyverzetű királyi zsoldoseregnek közismert cseh-német jellege sem — nem volna miert. Magyar hátvéd nélkül nincs rác ellenállás, nem alakul huszárhagyomány sem. Sem ilyen, sem olyan.

BE KELL LÁTANOM, hogy tévedtem. A hagyományhoz nem szabad hozzányúlni, hirdeti hangos szóval Zuffa őrmagy könyve. „Magyar ember a magyar huszárság szláv eredetét nem ismerheti el, még akkor sem, ha a huszár mint katonai kifejezés, tényleg szláv eredetű volna“ (15.1.). S hátha még nem is az, emeli ki azután nem egy helyet, akkor az egész származtatás hamis kell, hogy legyen. Magam a Miklosich—

Szarvas Gábor-féle megoldást elfogadtam, először mert a történeti eredményeknek megfelelni látszott, másodsor, — s ezt szerzőnk nem igen fogja megszívelni — mert a szómagyarázat nem a historikus feladata. Ezt a munkát, hacsak kalandokba bocsátkozni nem akar, még fejlett érzék, sőt némi idevágó tapasztalat esetén is a filológusra kell bízni. Megnyugtatóan legújabbán megtettem még annyit, hogy legilletékesebb tudósunkhoz, dr. Melich János egyetemi tanárhoz fordultam felvilágosításért. A husz-ár képzés lehetetlenség, s a szó maga nyilvánvalóan idegen eredetű — hangzott a sokatjelentő válasz. Nekem ez tökéletesen elég, s hozzáértés híján Zsuffa könyvének egész szómagyarázó részéhez csak annyit jegyeznek meg, hogy a huszár-szó némileg idegenszerű *h* kezdőbetűje, mely szláv jövevényszavaink szokásos *g* kezdőbetűjétől (pl. Visegrád s nem Visehrad) csakugyan elüt, éppen nem szükséges, hogy magyar eredetet mutasson. Ha bizonyítható, hogy a szó magyar környezetbeli előfordulása előtt valamelyik különben *g*-kezdő délszláv területen *A*-kezdettel, huszár alakban él, úgy az egyszerű átvétel feltételezésének semmi módszeres akadályja nincsen. S így ha nem is érdemi meg azt a dicséretet, mellyel szerzőnk illet, hogy t. i. éppen én ástam ki az idevágó érveket „a levéltárak poros aktái közül“, tény, hogy Tkaléc egyik oklevélkiadványában horvát területre vonatkozólag eléggé sűrűn találtam a huszár szót már a XIV. század második feléből; s mindezt rendre idéztem is. Magyar milióban pedig, mint már kiemeltük, csak a XV. században jelentkezik. Be kell persze látnunk, hogy ennyire prózai és fantáziátlan kapcsolat bajosan elégítheti ki az internacionális hurrá-csatakiáltás megfajtóját, ki egyszerű reápillantással meg tudta állapítani, hogy a kifejezés a magyar „Hullj, hullj — hajts-rá (t. i. „a nyílvesszők hullottak és a magyar lovaskatona letiporta gyalogos ellenfeleit“) csatakiáltásból keletkezett, amit a krónikások „Huj, huj-hajrá“ formában örökítettek meg.“ (A Madách-nyomda a kötethez csatolt Értesítéséből. A szövegben ugyanez valamivel kevésbé tömören a 81—82. lapon.)

Ez még félreérthetetlenül néhai Horvát István iskolájának hangja, miről azt hittük, hogy régen a múlté. Am ha szerzőnk illetékesnek tartja magát a feltámasztására, ez elvégre az ő dolga, mi legfeljebb örülünk, hogy a filológiai hozzászólás nem a mi szerepünk. Menekülve sietünk a szigorúan történeti részhez, bár már némi gyanakvással, mert hátha ott is ilyesmik várnak reánk.

Ami Zsuffa kiindulásában legelőször szembeötlik, az az orthodox hagyományvédelem zászlaja és elve, persze nem eredeti tisztaságában, hanem már a jelen idők megkövetelte járulékokkal körülütdelve. „Mivel huszár szavunkhoz — nemcsak csodálatos nimbusz, hanem a honfoglalás nagy műve, ezeréves történelmünk dicső haditetteinek sorozata, sőt nemzeti becsületünk is fűződik, a huszár szó és általában a magyar huszárság eredetének megállapítása elsősorban a mi feladatunkat képezi, hogy történelmi tényeken nyugvó huszártradíciókat ápolhassunk.“ Az olvasó, a nemzeti hagyományról sokat tartó s még csak nem is szükségképpen kritikus olvasó talán felszisszen egy kicsit s úgy véli, hogy a fogalmazás meglehetősen óvatlan, mert hogyan fűződhetnék a nemzeti becsület egy szóhoz? De az állásfoglalás elvi

részét önmagában nem kárhoztathatja. E helyt is kimondjuk, hogy nem teheti ezt a rideg mérlegelő szempont sem, Emberek vagyunk és magyar emberek, sőt arra is jól emlékszünk még, hogy boldogult Nagy Gézánk sem jelentette ki sohasem, pedig eredeti lelkialkatú, vérbeli kutató volt, hogy a huszárt a kozákból származtató, tehát a honfoglalással csakugyan közvetlen kapcsolatot kereső ötletét elejtette volna, pedig tisztán összehangzáson alapult s mögötte csak egy érzés vagy inkább vágy lappangott: a magyar könnyű lovasság folytonos voltának biztosítása. De ő nem tett egyebet, mint elárulta a szíve kívánságát — és hallgatott. Bizonyos, hogy szenvedélyesen kereste az igazoló adatokat, még bizonyosabb, hogy ismerte úgy a lehetséges bizonyítékokat, mint Zsuffa és mégsem állt elő tételes hagyományvédelmi kísérlettel. Ő tudta micrt! Zsuffa nem ilyen aggályos, ő megmondja, melyek azok a történelmi tények, melyeken a hagyományt újraépíteni akarja, a hagyományvédő zászló mellé odatúzi a kutatás érvszükségletének elismerését is. Sőt tovább megy. És itt kezdődik a veszedelem.

Miután az első fejezet élén röviden bejelentette, hogy szigorúan szem előtt tartja majd a Hóman—Szekfű Magyar történet I. kötetének előszavában Hóman Bálint kifejtette szempontokat, „mert azok a magyar hadtörténelem és hadszervezettörténelem megírására is vonatkoznak”, hirtelen bevonja a zászlót és egészen mellőzi a hagyománykultusz előbbi célkitűzését. Azt mondja, hogy történelmet akar írni, teljes világosságot keres. „E tanulmány megírását szükségesnek tartottuk, egyrészt, mert dr. Hóman Bálint ő Nagyméltósága által kifejtett elveket nem látjuk betartva, sem dr. Tóth Zoltán rk. egyetemi tanár idézett cikkében, sem a második kiadású Magyar történet III. kötetében, de k i z á r ó l a g c s a k a m a r é s z n é l, ahol a szerző, tehát dr. Szekfű Gyulany. r. egyetemi tanár a magyar huszárokról szól (Szekfű t. i. ott néhány sorban az én kutatásaimat elfogadta és összegezte), másrészt, mert a magyar huszárság eredetéről szóló régóta vajúdo vitához mi is hozzászólni kívánunk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, hogy ezzel a felettel fontos kérdéssel egyszer már tisztában lehessünk.“ (7. lap.)

Eme sokatmondó beharangozás és egyben óvatos különböztetés után megállapítja, hogy „a magyar huszárság eredetéhez csak az szólhat hozzá, aki az európai hadseregek hadszervezettörténelmében jártas, aki azt legalább annyira uralja (így!), hogy a különböző nemzetek különböző korú hadseregei és azok alkotó elemei között nemcsak összehasonlítást tenni, hanem azok között tárgyilagos párhuzamot vonni is képes. Tehát aki azok időrendbeli fejlődési történetét és a kölcsönös hatásokat is ismeri.“ (12. lap.)

Súlyos és alapjában vitathatatlan észrevételek. Tudomásul kell vennünk őket, de ezzel természetesen egy csapásra elfeledhetjük a hagyománykímélet fentelismert szempontját, hiszen ilyenformán nehéz tudományos vértzetben felvonuló kutatóval állunk szemben, kinek olvasottsága és adatgyűjtése előzőjét bizonyára jóval túlhaladja. Mindezt a következőkben részletesen megvizsgáljuk, s addig olvasóink szíves türelmét kérjük.

Vége következik.

TÓTH ZOLTÁN